

Συγγενείς χαρακτήρες και αντικρουόμενες ιδεολογίες στο πεζογραφικό έργο του Γιώργου Θεοτοκά

Κατερίνα Μουστακάτου*

Μελετώντας τους χαρακτήρες με αντικρουόμενες ιδεολογίες στο έργο του Γιώργου Θεοτοκά θα ξεκινήσω τον προβληματισμό μου παίρνοντας το νήμα από ορισμένες σκέψεις και ρήσεις άλλων συγγραφέων. Η Μάρω Δούκα σε μια πρόσφατη συνάντησή της με τους μεταπτυχιακούς φοιτητές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών μιλώντας για το έργο της κατέθεσε την εμπειρία της πως «το ένα της βιβλίο προοικονομεί το άλλο»¹. Η Ζωή Σαμαρά σε μια μελέτη της κατέγραψε ότι «καθώς ζούμε σε μια μεταμοντέρνα εποχή, δεν μπορώ να αποφύγω τον πειρασμό να μετατρέψω όλες τις βιβλικές μου αναφορές σε αλληγορία του διακειμένου, εφόσον κάθε πρόταση γίνεται μήτρα δημιουργίας ενός κόσμου»².

Αν ανατρέξουμε και στην άποψη της Julia Kristeva, πως κάθε κείμενο είναι «απορρόφηση και μετασχηματισμός άλλων κειμένων»³, τότε κατά αναλογία θα προσέθετα ότι και κάθε ήρωας είναι μια μορφή ανακύκλωσης και λειτουργικής μεταποίησης σε ένα νέο πλαίσιο συμβάσεων. Ο Northrop Frye υποστηρίζει ότι ακόμη και «οι αληθοφανείς χαρακτήρες αποτελούν αναγνωρίσιμες παραλλαγές -λιγότερο ή περισσότερο εξατομικευμένες- των στερεότυπων χαρακτήρων που συναντάμε στα παλιά λογοτεχνικά γένη»⁴. Ο Β. Αθανασόπουλος ορίζει «μια περιοχή οντολογικά απροσδιόριστη, [...] που ονομάζεται "διακειμενική ζώνη", η οποία συγκροτείται από δάνεια χαρακτήρων, αλλά και θεμάτων, μοτίβων και σκηνικών. Οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες, επομένως, έρχονται από, και γυρίζουν σε ένα λογοτεχνικό περιβάλλον που διαχρονικά σχηματίζεται από συγγραφείς, έργα, σχολές, ποιητικές, δηλαδή από αποθέματα χαρακτηρολογικά, θεματικά και σκηνικά»⁵.

---

* Δρ. Κατερίνα Μουστακάτου, καθηγήτρια στη β/θμια εκπαίδευση. Η ανακοίνωσή μου αποτέλεσε μικρό μέρος του προβληματισμού που ανέπτυξα στη διατριβή μου: *Ιδέες και πρόσωπα στο έργο του Γιώργου Θεοτοκά, Από το δοκίμιο στο μυθιστόρημα*, Αθήνα, ΕΚΠΑ, 2013. Τίτλος τελευταίου δημοσιεύματος: «Λογοτεχνία και Ιστορία οι δύο πτυχές του πολιτισμού», *Πρακτικά 7ου επιστημονικού συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης με διεθνή συμμετοχή*, Πάτρα 28-29/6/2014. Email: kmoustakatou@gmail.com

¹ Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 11 Ιουνίου 2014.

² (Σαμαρά 2003, 13)

³ (Kristeva, 1969)

⁴ (Frye, 1957).

⁵ (Αθανασόπουλος 2005, 39)

Χωρίς να αναφέρομαι στα αρχέτυπα, δηλαδή στα θέματα και στις εικόνες⁶ ή στους στερεότυπους χαρακτήρες⁷ που είναι αναγνωρίσιμοι σε ένα ευρύ φάσμα λογοτεχνικών έργων, μπορώ να μιλήσω για μια σπειροειδή ανάπτυξη του χαρακτήρα ορισμένων ηρώων στο πεζογραφικό έργο του προς μελέτη συγγραφέα. Κατά αναλογία με τους όρους «ακόλουθη μυθοπλασία» (ως μια μυθοπλασία που ακολουθεί ένα αρχικό έργο/αφετηρία οποιουδήποτε είδους)⁸, θα ήταν χρήσιμος εδώ ο όρος «ακόλουθος ήρωας», ως επαναπροσδιορισμός χαρακτηριστικών και επαναφορά ιδιοτήτων και τάσεων σύμφωνα με τον οποίο ο όρος καλύπτει όλες τις τεχνικές και τα μέσα με τα οποία μπορεί κανείς να αναπτύξει μια νέα εκδοχή κάποιας υπάρχουσας αφήγησης⁹.

Σύμφωνα με το M. Riffaterre το κείμενο ενεργοποιεί τους «μνημονικούς συνειρμούς» και κινητοποιεί την παιδεία του αναγνώστη¹⁰. Άρα το κείμενο ως ιδέα αποκρυσταλλώνεται και σχηματοποιείται μέσα από τους χαρακτήρες και τη λειτουργία τους ως φορέων και εκφραστών αξιών και δομών μέσα από μια μορφή αποήχων, σαν μια αντικειμενική μνήμη των ειδών, που συχνά επιβιώνει πέρα από την ατομική, προσωπική βούληση και μνήμη των συγγραφέων. Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας μεταφέρει ιδέες και συμπεριφορές που θεωρεί σημαντικές από έναν ήρωα σε άλλον προσπαθώντας να συγκεράσει αντίπαλες απόψεις είτε στο ίδιο είτε σε άλλο μυθιστόρημα επιτρέποντας με αυτή τη διαδικασία ένα είδος διαλόγου ανάμεσά τους σε επίπεδο ιδεών και πράξεων.

Μελετώντας το πεζογραφικό και δοκιμακό έργο του λογοτέχνη και διανοούμενου της γενιάς του '30, Γιώργου Θεοτοκά (Κωνσταντινούπολη 1905 - Αθήνα 1966) διαπιστώνουμε ιδεολογικές μετατοπίσεις αλλά και συνέχειες σε επίπεδο ιδεών αλλά και γραφής¹¹. Ο συγγραφέας

---

⁶ Αρχέτυπα είναι τα αφηγηματικά σχήματα, οι τύποι δράσης, οι χαρακτήρες, τα θέματα και οι εικόνες που επαναλαμβάνονται συχνά και είναι αναγνωρίσιμα σε ένα ευρύ φάσμα λογοτεχνικών έργων, καθώς και στους μύθους, στα όνειρα, ακόμη και σε κοινωνικές λειτουργίες (Abrams 2006, 53).

⁷ Στερεότυποι χαρακτήρες (stock character) είναι ανθρώπινο τύποι που εμφανίζονται συχνά σε ένα συγκεκριμένο λογοτεχνικό γένος και ως εκ τούτου είναι αναγνωρίσιμοι, επειδή ανήκουν στις συμβάσεις της εν λόγω μορφής. Στην αρχαία κωμωδία για παράδειγμα ήταν ο αλαζών, ο είρων, ο βωμολόχος, και ο αγροίκος. Μετέπειτα μπήκαν και άλλοι ήρωες. (Abrams 2006, 441-442). Βλ. stock character: a recurrent type, like the miles gloriosus in Roman drama, the characters in commedia dell' arte and the villain and heroine in melodrama.[...] A writer of creative originality can take such stock figures and transform them into individuals [...] (Cuddon 1977, 642-3).

⁸ (Χρυσόπουλος, 121-148)

⁹ Αναγνωρίζουν ως ακολουθίες, επαναδιατυπώσεις κλασικών ιστοριών, όπως είναι ο επικός κύκλος ή οι μεσαιωνικοί κύκλοι ιστοριών της αραβικής γραμματείας το *Χίλιες και μια νύχτες* και αργότερα το 17ο αιώνα σειρές έργων με θέμα τον *Δον Κιχώτη*. Κάποιες φορές δανείστηκαν από τα αρχαία ελληνικά κείμενα όχι μόνο ήρωες αλλά και μύθους (Χρυσόπουλος, 121-148).

¹⁰ (Riffaterre, 4-7)

¹¹ Σχετικά με εργο-βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα βλ. (Θεοτοκάς, 2005) και εμβάθυνση στην ιδεολογική ανάλυση των χαρακτήρων του Γ. Θεοτοκά βλ. (Μουστακάτου, 2013).

έρχεται σε ρήξη με το λογοτεχνικό κατεστημένο αναπτύσσοντας, από τη μια, το μυθιστόρημα μέσα από τις ιδέες και τη στάση ζωής των μυθιστορηματικών προσώπων και εισάγοντας, από την άλλη, το δοκίμιο με την πολιτική και κοινωνική του σκέψη είτε ως αυτόνομο είδος είτε εντάσσοντάς το οργανικά μέσα στο πεζογραφικό του έργο¹². Στο μυθιστορηματικό του έργο, «έργο με θέση»¹³ συχνά οι ήρωες αποτελούν ιδεολογικά δίπολα στην προσπάθεια του συγγραφέα να είναι αντικειμενικός στις κρίσεις του και να μεταφέρει ένα κλίμα πολυφωνίας στο έργο του¹⁴. Η ηλικία, η καταγωγή, η επαγγελματική κατάσταση, το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό επίπεδο τους αποτελούν πεδίο συγκλίσεων ή και αντιπαραθέσεων και ποικίλουν ανάλογα με τη ροή της υπόθεσης και τη χρονολογία της γραφής τους.

Ως προς το αφηγηματικό του έργο, ο συγγραφέας κατά την πορεία της γραφής των μυθιστορημάτων προσπαθεί να διεισδύσει περισσότερο στους ήρωες και να χειριστεί με μεγαλύτερη δεξιοτεχνία θέματα που έχει θίξει σε προηγούμενα μυθιστορήματα επεκτείνοντας τη σκέψη του περισσότερο και διεισδύοντας καλύτερα σε αυτή. Συχνά οι ήρωες που χρησιμοποιεί παρουσιάζουν αναλογίες κατά μυθιστορήματα και δείχνουν να αποτελούν προέκταση ο ένας του άλλου θεματικά και υφολογικά. Αυτά τα πρόσωπα ονομάζονται «συνώνυμα» και έχουν την ίδια «σημασιολογική ετικέτα»¹⁵, όπως προκύπτει από τις επιρροές του ενός προσώπου σε ένα ή πολλά άλλα, όταν επανέρχονται ή επικρατούν κοινοί τόποι και μοτίβα σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Στην περίπτωση αυτή κάνουμε λόγο για κυκλικότητα στην πεζογραφία¹⁶, όπου ήρωες ενός μυθιστορήματος μετακινούνται και πραγματοποιούν σύντομες αλλά καθοριστικές εμφανίσεις σε έναν επόμενο χαρακτήρα εγκαθιδρύοντας μια μορφή αλληλοδιείσδυσης και συνομιλίας των κειμένων. Αυτή η επίμονη επανάληψη ορισμένων χαρακτηριστικών τύπων, τους κάνει να λειτουργούν ως καλούπια πάνω στα οποία σμιλεύονται αρκετά από τα μυθιστορηματικά πρόσωπα, τα οποία διακατέχονται από τα ίδια χαρακτηριστικά και λειτουργίες σε ένα τμήμα του αφηγηματικού λόγου, με αποτέλεσμα το αξεδιάλυτο αυτό υλικό να λειτουργεί ως μήτρα για τη δημιουργία άλλων χαρακτήρων σε επίπεδο ιδεών και

---

¹² Πρβ. (Δημάδης 2004, xxvι) την άποψη ότι φιλοδοξία των βενιζελικών συγγραφέων του 1930 ήταν να ανανεώσουν τη λογοτεχνική και πνευματική ζωή της χώρας μετά την καταστροφή του μικρασιατικού ελληνισμού.

¹³ (Suleiman, 1983). Στο «μυθιστόρημα με θέση» χρειάζονται οι αντιθετικοί χαρακτήρες για να φωτιστούν οι λανθασμένες ή μη πλευρές των χαρακτήρων και απαιτείται ο πλεονασμός για να διακριθεί το σωστό από το λανθασμένο.

¹⁴ (Μουστακάτου 2013). Ένα από τα χαρακτηριστικά που οικειοποιείται το «μυθιστόρημα με θέση» και φαίνεται στα μυθιστορήματα του Γ. Θεοτοκά - κυρίως στα δύο εκτενή που έχουν κοινωνικές προεκτάσεις, είναι η παρουσίαση αντιθετικών χαρακτήρων με αντικρουόμενες θέσεις και στάσεις ζωής.

¹⁵ Βλ. (Hamon, 1983).

¹⁶ Για τον όρο «κυκλικότητα» βλ. (Σταυροπούλου 1992, 73).

πράξεων. Ο Θεοτοκάς προσπαθεί να δημιουργήσει έναν ιστό αναφορών και ένα πλέγμα σχέσεων και να συγκεράσει αντίπαλες απόψεις ή να μετακυλήσει ιδέες και συμπεριφορές που θεωρεί σημαντικές από ένα ήρωα σε άλλο είτε στο ίδιο είτε σε άλλο μυθιστόρημα προκαλώντας με αυτό τον τρόπο ένα είδος διαλόγου ανάμεσα στους χαρακτήρες σε επίπεδο ιδεών και πράξεων. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι κάθε χαρακτήρας να έχει πολλαπλές ιδιότητες και ανανεούμενες πιθανότητες νοήματος με την ένταξή του σε εικόνες που μετασχηματίζονται.

Σε αυτό το σκεπτικό συνηγορεί και η ρητή θέση του συγγραφέα ότι στην «*Αργώ καθορίστηκαν τα όρια της πεζογραφίας του, σπέρματα της οποίας βρίσκουμε σε άλλα έργα του, όπως στο Δαιμόνιο*»¹⁷ αλλά και στα υπόλοιπα, όπως προκύπτει από τη μελέτη μας. Αυτό γίνεται σαφές, αν δούμε για παράδειγμα, τα τρία αδέρφια της οικογένειας Νοταρά στην *Αργώ*, - το Νικηφόρο, τον Αλέξη και τον Λίνο-, οι οποίοι δείχνουν σα να προκύπτει ο ένας χαρακτήρας μέσα από τον άλλο και να διαφοροποιούνται στην πορεία, παρουσιάζοντας τάσεις αποστασιοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Στο *Ημερολόγιο της Αργώς και του Δαιμονίου* σημειώνει ο συγγραφέας τη διαδικασία μέσα από την οποία δημιουργεί, διαγράφει και συμφύρει τους χαρακτήρες στα μυθιστορήματά του: «*Τρεις καθηγητές της Νομικής Σχολής, ο ένας πρόπλασμα του Θεόφιλου Νοταρά, ο άλλος πρόπλασμα του Μάριου Σφακοστάθη και ο τρίτος έσβησε. [...] Επίσης, τρεις φοιτητές [είναι] προπλάσματα του Αλέξη Νοταρά -μελλοντικού ποιητή-, του Μανόλη Σκυριανού -μετριοπαθούς φοιτητή- και του Δαμιανού Φραντζή -αρχηγού της κομμουνιστικής παράταξης-*¹⁸. Αρχικά ο συγγραφέας είχε συλλάβει τον Νικηφόρο και τον Αλέξη ως ένα πρόσωπο: «*Η πρώτη αλλαγή που αισθάνθηκα στη σύλληψή μου ήταν ότι ο αρχικός Αλέξης Νοταράς διαιρέθηκε άθελά μου σε δύο πρόσωπα, διαφορετικά και μάλιστα αντίθετα, κι έγινε Αλέξης και Νικηφόρος*»¹⁹. Τελικά από την ίδια μήτρα προέρχεται και ο Μανόλης Σκυριανός και στην πορεία του μυθιστορήματος όλη αυτή η όσμωση θα δώσει τρεις διαφορετικούς χαρακτήρες με κοινές αναφορές αλλά και διαφορετικές, συχνά μάλιστα και αντίθετες αντιλήψεις.

Οι τρεις κεντρικές ιδέες που έχει συλλάβει ο Θεοτοκάς κατά τη συγγραφή της *Αργώς* αποτελούν άξονες και για τους χαρακτήρες των υπόλοιπων μυθιστορημάτων. Πρόκειται για τη θυσιασμένη, ψυχικά και κοινωνικά, γυναίκα (όπως είναι η Σοφία, η Όλγα και η Μόρφω στην *Αργώ*, η Ιφιγένεια στο *Δαιμόνιο* και η Θεανώ Γαλάτη στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους*)²⁰.

---

¹⁷ (Θεοτοκάς, 1989)

¹⁸ (Θεοτοκάς 1989, 38)

¹⁹ (Θεοτοκάς 1989, 42)

²⁰ (Θεοτοκάς 1989, 22-26) Βλ. και (Μουστακάτου, 2013).

Ακολουθεί το πάθος της φιλοδοξίας και του χρέους ως κινήτρου ζωής (όπως είναι η επιστημονική φιλοδοξία για το Θεόφιλο Νοταρά, ο πολιτικός αρριβισμός για τον Παύλο Σκινά, το χρέος του ηρωισμού για το Λίνο στην *Αργώ*, αλλά και η επιστημονική φιλοδοξία για τον Θεόφιλο Νοταρά στην *Αργώ* και τους Χριστόφορο και Θωμά Χριστοφή στο *Δαιμόνιο*, η πατριωτική στάση για τον Παύλο Πρώιο στο *Λεωνή* και τον Ανδρέα Γαλάτη στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους*, η θρησκευτική πίστη για τον Παπασίδερο στην *Αργώ*, τον μοναχό Τιμόθεο στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους* και τον πατέρα Παχώμιο στις *Καμπάνες*²¹.

Στην πρώιμη συλλογή διηγημάτων *Ευριπίδης Πεντοζάλης*²² με αφετηρία τον ομώνυμο ήρωα αναπτύσσεται μια αφήγηση που αφορά τον κοσμοπολιτισμό των ηρώων η οποία εξελίσσεται και ανασημασιοδοτείται τόσο στην *Αργώ* όσο και στο *Λεωνή* και στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους*²³. Έχοντας την ίδια πηγή έμπνευσης και σε μια τυπολογία των χαρακτήρων ο Γ. Θεοτοκάς διαγράφει το χαρακτήρα της Σοφίας Λαμπροπούλου στην *Αργώ* και της Ελένης Φωκά στο *Λεωνή*,²⁴ ενώ διαπλάθει τον Μ. Σφακοστάθη ως ένα προστάδιο του κατοπινού ήρωα Κωστή Φιλομάτη στις *Καμπάνες*,²⁵ αφού και οι δύο ήρωες έχουν ως κοινή σταθερά στη σκέψη τους μια έκδηλη απαισιοδοξία για την εποχή τους και το μέλλον. Από τους παραλληλισμούς προσώπων, που εντόπισα κατά τη μελέτη μου, θα σταθώ κυρίως στους συνώνυμους χαρακτήρες που έχουν ως κοινό σημείο αναφοράς μια ιδεολογική τοποθέτηση του συγγραφέα ή στοιχεία της αυτοβιογραφίας του.

Η κατηγοριοποίηση που προτείνει ο Γ. Θεοτοκάς στα *Τετράδια Ημερολογίου*²⁶ του, με το χωρισμό των ηρώων σε αντίπαλο δέος, οδηγεί στην αντιπαράθεση των χαρακτήρων και των συμπεριφορών καθώς και στην ανάδειξη αντικρουόμενων ιδεολογιών, όπως είναι η αντιπαράθεση αριστερών και δεξιών ή ορθοδόξων και μη που είναι εμφανής στην *Αργώ*, η σύγκρουση λογικής και παραλόγου που συναντάμε στο *Δαιμόνιο* ή η αντιδιαστολή υλισμού και ανθρωπισμού που εμφανίζεται στις *Καμπάνες*. Ολοφάνερες είναι η αντιπαλότητα και η ιδεολογική αντιπαράθεση του Αλέξη Νοταρά με τον αδερφό του Λίνο στο πρώτο μυθιστόρημα ή η αντιπαράθεση του γερο- Χριστοφή και του Παύλου Δαμασκηνού στο *Δαιμόνιο* ή του Κωστή

---

²¹ (Φαρίνου-Μαλαματάρη 1977, 421-436)

²² (Θεοτοκάς 1973)

²³ (Καστρινάκη 1995, 222 και 376)

²⁴ (Θεοτοκάς 1991)

²⁵ (Θεοτοκάς, 1970)

²⁶ Πρβ. (Θεοτοκάς, 2005), όπου ο συγγραφέας τάσσεται υπέρ της μετριοπάθειας και κατά των ακροτήτων και του φανατισμού: «*Η απέχθειά μου ολοένα αυξάνει για το πνεύμα της αδιαλλαξίας και του φανατισμού απ' όπου κι αν προέρχεται κι όποιος κι αν είναι ο σκοπός που υπηρετεί*».

Φιλομάτη και του Σνακ στις *Καμπάνες*. Στην *Αργώ* και στο *Λεωνή* οι ήρωες από εθνολογική άποψη ή από πλευράς καταγωγής είναι πιο δραστήριοι και ειδικά όσοι κατάγονται από την Πόλη, τόπο καταγωγής και του συγγραφέα ή τη Μικρασία γενικότερα μεταφέροντας αυτοβιογραφικά στοιχεία του (Νοταράδες, Παπασίδερος, Δαμιανός Φραντζής, Παύλος Σκινάς, Λεωνής, γερο-Μπιλαρικής) διατηρώντας με αυτό τον τρόπο, αδιάλειπτο το ενδιαφέρον για την πρόσφατη ιστορία της Ελλάδας και άσβηστη τη μνήμη για το οδυνηρό παρελθόν της. Ως προς την επαγγελματική πλευρά τους υπάρχουν επαγγέλματα που επανέρχονται ως κοινωνικές σταθερές στα μυθιστορήματα, όπως είναι τα καθηγητικά, (με παραδείγματα το Θεόφιλο Νοταρά στην *Αργώ*, το Χριστόφορο Χριστοφή στο *Δαιμόνιο* και τον Γκαλιμπόρ στο *Λεωνή*).

Η συνήθεια, άλλωστε, των ηρώων να αφηγούνται και να καταγράφουν τις σκέψεις και τις ιδέες του μέσα από την τεχνική του εγκιβωτισμού διευκολύνει τον συγγραφέα να μας παρουσιάσει τις απόψεις του στο μυθιστόρημα και αυτό γίνεται, κυρίως, με ημερολογιακό τρόπο. Η καταγραφή των σκέψεων και των ιδεών είναι εμφανής στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους* μέσα από το αρχείο του Τιμόθεου, όπου εξωτερικεύονται όλες οι μύχιες πλευρές του μοναχού σε ένα αρχείο που καταλαμβάνει σημαντικό τμήμα του β' μέρους του μυθιστορήματος και μπορεί να αντιπαραβληθεί τόσο με το Ημερολόγιο του Χρηστίδη στην *Αργώ* που λειτουργεί ως ιντερμέδιο όσο και με το ημερολόγιο του Λεωνή στο ομώνυμο μυθιστόρημα. Και στα τρία μυθιστορήματα που έχουν ιστορικό πλαίσιο είναι αισθητή η αναγκαιότητα καταγραφής των προβληματισμών και των καταστάσεων και αποτίμησής τους σε ένα ευρύτερο περιβάλλον.

Στα περισσότερα μυθιστορήματα υπάρχουν ήρωες, που έχουν θέσει ως στόχο της ζωής τους την υπηρέτηση ορισμένων ιδανικών και την ανάπτυξη θεωριών. Πιο συγκεκριμένα ο Κυριάκος Κωστακαρέας στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους* δείχνει να έχει κοινά σημεία με τον Χριστόφορο Χριστοφή στο *Δαιμόνιο* ως προς τις φιλοσοφικές και επιστημονικές θεωρίες, τις οποίες και οι δυο αναπτύσσουν, ενώ με τον Παύλο Σκινά έχουν κοινά σημεία ως προς τη βούληση για την ανόρθωση του κράτους. Η νομική θεωρία του Θεόφιλου Νοταρά, η φιλοσοφική θεώρηση της ζωής του Τζαβέα για την ιστορική νομοτέλεια στην *Αργώ*, η φιλοσοφική θεώρηση της ζωής του Χριστόφορου Χριστοφή μέσα από την ανάπτυξη της επιστημονικής θεωρίας «Περί της αλγεβρικής εξεικονίσεως της σφαιρικότητος του σύμπαντος. Έν το παν» στο *Δαιμόνιο* και η φιλοσοφική θεωρία του Ρωμύλου για την ευτυχία παρουσιάζουν σημεία σύγκλισης. Ο Θεόφιλος Νοταράς στην *Αργώ* χρησιμοποιεί την ίδια φράση με τον Χριστόφορο Χριστοφή στο *Δαιμόνιο* «μοναχικοί περίπατοι του νου» για να εκφράσει τις πνευματικές αναζητήσεις του αλλά και τη

στάση ζωής που υιοθετεί. Εκτός από τον Δ. Μαθιόπουλο, ο Δ. Φραντζής και ο Π. Σκινάς έχουν επίσης, μεταπηδήσει από διαφορετικές θεωρίες και έχουν αλλάξει στάση ζωής.

Το ιδεώδες της πατρίδας και του έθνους στις αξίες της εθνικής παράδοσης αλλά και ένα είδος τραυματισμένου πατριωτισμού βρίσκει ως υποστηρικτές, κυρίως, τον Παύλο Πρώιο, τον παππού Μπιλαρίκη στο *Λεωνή* και τους Θρασύβουλο Δράκο, Φρίξο Αυγουστή και Παραδείση στους *Ασθενείς και Οδοιπόρους*, μυθιστορήματα που αγγίζουν του δύο παγκόσμιους πολέμους από την ανθρώπινη πλευρά σε μια εποχή που αναρριχώνται οι εκσυγχρονιστικές τάσεις της αστικής τάξης²⁷. Η αγάπη και η αφοσίωση στην πατρίδα ισχυροποιούνται μέσα από τον έντονο προβληματισμό και τα συνεχή ερωτήματα των ηρώων για την αναγκαιότητα του πολέμου που συναντάμε σ' αυτά τα δύο μυθιστορήματα. Ο Μαθιόπουλος στην *Αργώ* εκπέμπει πατριωτικά συναισθήματα στον αναγνώστη αποτελώντας μια παλλόμενη πρόιμη συνείδηση, η οποία από νεανική μετεξελίσσεται σε μεγαλύτερη ηλικιακά στον παππού του *Λεωνή* στο ομώνυμο μυθιστόρημα, ο οποίος με τη σειρά του και με το δικό του τρόπο υπερασπίζεται την ιδέα της πατρίδας.

Η διεκδίκηση νέων πραγμάτων γίνεται πράξη μέσα από τη συνέλευση στην *Αργώ*, η οποία λειτουργεί ως εφελκυστήρας καινοτόμων και επαναστατικών νεανικών σκέψεων αλλά και το φοιτητικό σύλλογο στο *Δαιμόνιο*, ο οποίος με τις ριζοσπαστικές θέσεις του επιδιώκει να επιφέρει πλήγμα παράλληλα στο καθεστώς των καθηγητών και να φέρει στην επιφάνεια την αναμόχλευση των ιδεών της εποχής. Διαβάζουμε στην *Αργώ* και στο *Δαιμόνιο* για τις ανησυχίες και φιλοδοξίες της νεανικής ομάδας που απέβησαν άκαρπες: «Μια πολύ σοβαρή συντροφιά φοιτητών συναζόντανε κάθε Πέμπτη απόγεμα στην ταράτσα μιας μπιραρίας αντίκρυ στο Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού και σχεδίαζαν να βγάλουν περιοδικό. Είταν φοιτητές από διάφορες σχολές, γεμάτοι φιλοδοξίες αυστηρά επιστημονικές. [...] Ήθελαν το περιοδικό τους να είναι όργανο εξαιρετικά βαρυσήμαντο, που να αντιπροσωπεύει τις πιο συγχρονισμένες και ριζοσπαστικές απόψεις σ' όλους τους κλάδους όλων των επιστημών, ένα μικρό, σαν να πούμε, Πανεπιστήμιο της πρωτοπορίας. Κυρίως ήθελαν να χτυπήσουν τους καθηγητές τους» και στην *Αργώ*: «Οι συζητήσεις της Γενικής Συνέλευσης δεν καταλήγανε φυσικά σε κανένα συμπέρασμα. Ίσια-ίσια μπερδευόντανε ολοένα περισσότερο, ξεσκεπάζοντας συνεχώς νέα προβλήματα και προκαλώντας νέους ερεθισμούς»²⁸.

---

²⁷ (Δημάδης 2004, 240)

²⁸ (Θεοτοκάς 1992, 236) και (Θεοτοκάς 1989, 12). Και στα δύο έργα η συνέλευση τελείωσε με καβγάδες και το περιοδικό δε βγήκε.

Ο συγγραφέας δανείζει τη συγγραφική του πένα σε μυθιστορηματικά πρότυπα προκειμένου να εκφράσει τις απόψεις του. Αυτό συμβαίνει με την παρουσίαση του βιβλίου «Χαρά της Ζωής» από τον Αλέξη Νοταρά, την έκδοση του περιοδικού «Κάθαρση» με τις υπερπρωτοποριακές τάσεις από το Νικηφόρο Νοταρά, τη σύνταξη του δημοκρατικού μανιφέστου από τον Παύλο Σκινά καθώς και την έκδοση του περιοδικού από τον Μανόλη Σκυριανό στην *Αργώ*²⁹. Στην ανάπτυξη θεωριών και στην έκδοση περιοδικού, που αναφέραμε, υπολανθάνει η δοκιμαϊκή φλέβα του συγγραφέα, ο οποίος επιδιώκει μέσα από τους ήρωες του να καταθέσει τον προβληματισμό του και τις ανησυχίες του για την κοινωνική ζωή μέσα από τη συγγραφική ή ποιητική δραστηριότητα. Η έκδοση περιοδικού και η άδοξη κατάληξή του στην *Αργώ* και στο *Δαιμόνιο* σηματοδοτούν την άρση της διάδοσης ανατρεπτικών θέσεων και αντιλήψεων. Το κάψιμο, επίσης, των χειρογράφων του Νικηφόρου Νοταρά στην *Αργώ* σχετίζεται με το αντίστοιχο κάψιμο των χειρογράφων του πατέρα Χριστοφή στο *Δαιμόνιο* και αποτελούν ενδείξεις άρνησης της επιστήμης από δύο ανθρώπους που ζόδεψαν τη ζωή τους σε αυτή χωρίς να βρουν την ευτυχία που τους άξιζε³⁰.

Η προσπάθεια, τελικά, που κάνει ο Γιώργος Θεοτοκάς να συγκεράσει αντίπαλες απόψεις ή να μεταφέρει ιδέες και συμπεριφορές που θεωρεί σημαντικές από τον ένα ήρωα στον άλλο στο ίδιο (αυτοαναφορικότητα) ή σε άλλο μυθιστόρημά του (διακειμενικότητα) οδηγεί σε ένα διάλογο ιδεών και θέσεων που έχει ξεκινήσει από το δοκιμαϊκό του έργο και που ο συγγραφέας θέλει να παρουσιάσει ή να επιβάλλει χρησιμοποιώντας τους χαρακτήρες ως όχημα. Η απεικόνιση της ελληνικής κοινωνίας της εποχής του μέσα από τις συγκλίσεις και αντεγκλίσεις των ηρώων του ήταν το ζητούμενό του. Σε ένα αιώνα ανατροπών και αποδομήσεων ο συγγραφέας εγκολπώνεται τις ανησυχίες και τους κοινωνικο οικονομικούς κραδασμούς διαμορφώνοντας το δικό του ιδεολογικό πρόταγμα.

Βιβλιογραφία :

- Αθανασόπουλος, Βαγγέλης: *Οι ιστορίες του κόσμου. Τρόποι της γραφής και της ανάγνωσης του οράματος*, Αθήνα, Πατάκης, Αθήνα 2005.
- Abrams, M.H : *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, μεταφρ. Γ. Δεληβοριά, Σ. Χατζηιωαννίδου, Αθήνα, Πατάκης, 2006.
- Δημάδης, Κ.Α: *Δικτατορία, Πόλεμος και Πεζογραφία (1936-1944)*, Αθήνα, Εστία, 2004.
- Cuddon, J. A: *A dictionary of literary terms*, A. Deutsch, 1977.

---

²⁹ (Θεοτοκάς 1992, 158-164), (Θεοτοκάς 1992, 32) και (Θεοτοκάς, 1988, 54)

³⁰ (Θεοτοκάς 1989, 101) και (Θεοτοκάς 1992, 133)

- Frye, Northrop, *The Anatomy of Criticism : Four Essays*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1957.
- Hamon, Ph.: *Le personnel du roman, Le systeme des personnages dans les Rougon-Macquart d'Emile Zola*, Paris, DROZ, 1983.
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Ελεύθερο Πνεύμα*³, Αθήνα, Ερμής, 1988 (1929¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Αργώ*¹², Αθήνα, Εστία, 1992 (1933¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Ευριπίδης Πεντοζάλης κι άλλες ιστορίες*, Αθήνα, Εστία, 1973³ (1937¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Δαιμόνιο*⁷, Αθήνα, Εστία, 1989 (1938¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Λεωνής*¹³, Αθήνα, Εστία, 1991 (1940¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Ασθενείς και Οδοιπόροι*⁴, Αθήνα, Εστία, 1964 (*Ιερά Οδός*, 1950¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Καμπάνες*, Αθήνα, Εστία, 1970.
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*², Αθήνα, Εστία, 2005 (1987¹).
- Θεοτοκάς, Γιώργος: *Ημερολόγιο της "Αργώς" και του "Δαιμονίου"*, φιλολ. επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα, Λέσχη, 1989.
- Καστρινάκη, Αγγέλα: *Οι περιπέτειες της νεότητας- Η αντίθεση των γενεών στην ελληνική πεζογραφία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1995.
- Kristeva, Julia: *Recherches pour une semanalyse*, Paris, Seuil, 1969.
- Μουστακάτου, Κατερίνα: *Ιδέες και πρόσωπα στο έργο του Γιώργου Θεοτοκά. Από το δοκίμιο στο μυθιστόρημα*, διατριβή, Αθήνα, ΕΚΠΑ, 2013.
- Μουστακάτου, Κατερίνα: «Όλες οι γυναίκες θυσιασμένες», υπό έκδοση πρακτικά συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή των μεταπτυχιακών φοιτητών, ΕΚΠΑ, Μάιος 2013.
- Σαμαρά, Ζωή: *Ο κατοπτρισμός του άλλου κειμένου*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2003.
- Σταυροπούλου, Ε.Λ.: *Η Μεσοπολεμική Πεζογραφία (1914-1939). Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο*, τόμ. Β', Αθήνα, Σοκόλης, 1992.
- Suleiman, R. S.; *Authoritarian Fictions, The Ideological Novel as a Literary Genre*, New York Columbia University Press, 1983.
- Τζιόβας, Δημ., (φιλολογική επιμέλεια) - Μουστακάτου, Κατερίνα (επιστημονική συνεργάτης): «Γιώργος Θεοτοκάς. 100 χρόνια Θεοτοκάς, (λεύκωμα), Αθήνα, ΕΚΕΒΙ, 2005.
- Φαρίνου-Μαλαματάρη, Γ.: «Γ. Θεοτοκάς: Οι Καμπάνες. Εξελικτική Πορεία – Αρχέτυπα-Επιδράσεις», *Παρνασσός*, ΙΘ', 1977.
- Riffaterre, M.: "L' intertexte inconnu", 41, 1981.
- Χρυσόπουλος, Χρ.: «Ποιος μίλησε πρώτος για fan fiction», *Να ένα μήλο*, τχ.11, εκδ. Λώρη Κεζά, 2009.